

Opphavsrett til BIM

(BygningsInformasjonsModellering og –Modeller)

Kandidatnummer:

182121

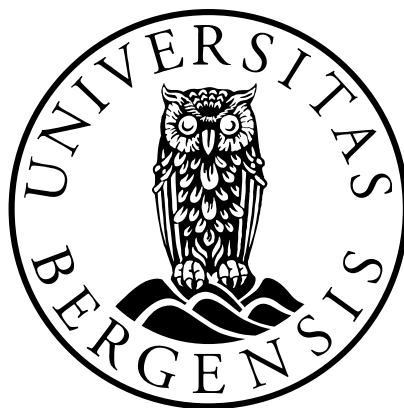
Veileder:

Advokat Ph.D Thomas Rieber-Mohn

Antall ord:

11 859

(Fotnoter og sluttnoter inkludert. Forord, forside, innholdsfortegnelse, registre, litteraturliste og vedlegg ekskludert)

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

09.12.2012

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	1
1 Innledning	3
1.1 Avhandlingens tema og problemstillinger	3
1.2 BIM	3
1.3 Definisjoner	3
1.4 Nærmere om problemstillingen.....	4
1.5 Metode.....	4
1.6 Oversikt over avhandlingen.....	5
2 Opphavsrett og åndsverkloven	6
2.1 De tre vilkårene for opphavsrettsbeskyttelse.....	6
2.1.1 Vilkår 1 - Skaperkravet.....	6
2.1.2 Vilkår 2 – Litterære og kunstneriske verk	7
2.1.3 Vilkår 3 – Verkhøyde.....	7
2.2 Skillet mellom opphavsretten og tilgrensende rettigheter	8
2.3 Hva innebærer det å inneha opphavsrett til et åndsverk?	9
2.3.1 Rettighet og beskyttelse	9
2.3.2 Eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring	9
2.4 Flere opphavsmenn	10
2.4.1 Sammensatte verk	10
2.4.2 Samleverk	10
2.4.3 Fellesverk.....	11
2.4.4 Bearbeidelse	12
2.5 Databaser	13
3 BIM.....	14
3.1 Generelt om BIM	14
3.2 Særpreget ved BIM sammenlignet med andre samarbeidsmåter i samme bransje, i en opphavsrettslig kontekst	15
4 Plassering av BIM i opphavsrettslig sammenheng.....	17
5 Aktørens bidrag.....	18
5.1 Arkitektens bidrag	18
5.1.1 Hva vil oppnå vern?	18
5.2 Rettighetsfordeling.....	18

5.3	Bygningsingeniørens bidrag.....	20
5.4	Øvrige ingeniører og eksperters bidrag	22
5.5	Byggherren.....	24
5.6	Entreprenøren	24
6	Tilbaketrekning av bidrag og gjenbruk	25
6.1	Tilbaketrekning av bidrag.....	25
6.1.1	En aktør ønsker å trekke sitt bidrag fra BIM-modellen.....	25
6.1.2	Stilltiende forhåndssamtykke	26
6.2	Gjenbruk.....	30
7	Refleksjon	33
	Kildehenvisninger.....	34

1 Innledning

1.1 Avhandlingens tema og problemstillinger

Målsetningen for denne avhandlingen er å gi en innføring i enkelte opphavsrettslige aspekter ved prosjektering med BIM. Jeg vil fremheve behovet for en slik gjennomgang, ved å påpeke forskjeller mellom BIM og tradisjonelle samarbeidsmåter innen samme bransje. Dette vil synliggjøre enkelte særlige problemstillinger som kan oppstå i forholdet mellom de ulike aktører ved prosjektering med BIM – slik som hva som er opphavsrettsbeskyttet, hvem som eier rettighetene, samt aktørenes rettsvern mot gjenbruk av innlagt materiale av andre personer.

1.2 BIM

En utfyllende redegjørelse av *BIM* følger nedenfor under kapittel 3, men innledningsvis kan det sies at BIM er en betegnelse for et elektronisk databaseverktøy som benyttes hovedsakelig av arkitekter og ingeniører. Forkortelsen står både for BygningsInformasjonsModellering og BygningsInformasjonsModeller. Det første begrepet beskriver en bestemt type prosjekteringsprosess i byggesaker hvor BIM-programvare benyttes, mens det andre begrepet betegner selve produktet, en digital 1:1-modell av planlagt byggverk. Felles for begge er at det dreier seg om digital prosjektering, med flere samhandlende aktører.

BygningsInformasjonsModellering er en forholdsvis ny teknologi, og bruken reiser en rekke spørsmål på flere fagområder. I denne oppgave søkes det kun å redegjøre for de opphavsrettslige spørsmålene.

1.3 Definisjoner

I denne oppgaven vil det bli benyttet begreper som ikke nødvendigvis er selvforklarende eller entydige i sin natur. Et par sentrale begreper skal derfor defineres her innledningsvis.

Med *aktør* menes en juridisk person som er involvert i et byggeprosjekt. Betegnelsen vil typisk bli brukt om en juridisk person som deltar i BIM-prosjekteringen. En *aktør* vil gjerne være en arkitekt eller ingeniør, men personer fra andre fagområder kan også tenkes.

Med *bidrag* menes den del av BIM-modellen som én aktør har stått for. Flere aktører arbeider i samme digitale databaseverktøy (BIM), men på hvert sitt fagområde, og det samlede produkt er BIM-modellen. Det er verdt å merke seg at det kan være flere aktører som skapt ett og samme *bidrag*.

Øvrige begreper vil bli introdusert underveis i avhandlingen.

1.4 Nærmere om problemstillingen

Normalt vil en stor andel av de typiske tvisteområder mellom ulike aktører i et byggeprosjekt være avklart på forhånd, gjennom kontrakter. Det er verdt å merke seg at det også er mulig å inngå kontrakter på tvers av lovverket. Temaet for denne avhandlingen er imidlertid å avdekke de underliggende opphavsrettslige problemstillinger som *kan* oppstå ved bruk av BIM i prosjekteringen av byggverk. Derfor er det først og fremst *bakgrunnsretten* – det som gjelder når ikke annet er avtalt – som er tema for denne avhandlingen. Den bakgrunnsrett som denne avhandlingen skal omhandle er *opphavsretten*.

Opphavsretten er aktuell i forhold til BIM, fordi et bidrag til en BIM-modell *kan* være et åndsverk som gir opphavsrettsbeskyttelse for opphavsmann. En BIM-modell vil bestå av både tekniske og estetiske løsninger, og et bidrag vil gjerne kunne inneholde elementer av begge deler. Det kan erverves opphavsrettslig beskyttelse for et kunstnerisk verk, men aldri for en teknisk løsning som sådan.¹ Dette skillet, og vilkårene for opphavsrettsbeskyttelse, behandles nedenfor under kapittel 2.

I denne avhandlingen vil det også bli redegjort for hva et åndsverk er; hva det innebærer å ha opphavsrett til et åndsverk; rettighetsfordeling; hvordan BIM – i en opphavsrettslig sammenheng – skiller seg fra andre prosjekterings-samarbeidsmåter innen samme bransje; sammenblanding av bidrag; gjenbruk av bidrag; og adgangen til tilbaketreking av bidrag fra en BIM-modell.

Bruk av BIM kan også aktualisere øvrige immaterialretter og andre tilgrensende retter. Denne oppgaven avgrenses imidlertid mot slike andre retter. Det er som nevnt de opphavsrettslige problemstillinger som er tema her.

1.5 Metode

Drøftelsene av de *rettslige* problemstillinger nedenfor, vil baseres på alminnelig juridisk metode. Det vil imidlertid også være noen *faktiske* beskrivelser omkring BIM, bygningsprosjektering og ulike aktørers fagområder. Der det i slike beskrivelser ikke er referert til en kilde, har jeg ervervet innsikt gjennom muntlig kontakt med sivilingeniør Trond Rønold Aas fra rådgivnings- og prosjekterings-selskapet *Multiconsult AS*, gjennom egne studier i arkitektur ved NTNU, eller ved min deltidsjobb ved Byggesakskontoret i Trondheim kommune.

Åndsverkloven vil bli hyppig sitert og referert til i denne avhandlingen, da denne loven er det primære rettsgrunnlag for den norske opphavsretten. Åndsverkloven er en del av et større rettområde kalt *immaterialretten*, og det vil også bli referert til øvrige immaterialretter og andre tilgrensende retter.

¹ *Tekniske løsninger kan etter forholdene oppnå patentrettslig beskyttelse*

Den norske åndsverkloven er et resultat av et nært og langvarig nordisk lovsamarbeid, med et felles mål om nordisk rettsenhet. Det er derfor relevant ved tolkningen av loven å også se hen til forarbeider og høyesterettspraksis fra de øvrige nordiske landene.² Denne avhandlingen kan derfor inneholde referanser til øvrig nordisk opphavsrett.

EU-direktiver blir løpende lagt til i EØS-avtalen og implementert i norsk rett. Dette har også vært tilfellet for åndsverkloven. EU-direktiver som åndsverkloven er ment å oppfylle vil dermed være relevante for tolkningen av loven. Denne avhandlingen kan derfor ha referanser og sitater fra EU-direktiver som er implementert i norsk opphavsrett. Til dette er det grunn til å presisere at slike internasjonale regelverk ikke har noen *direkte* virkning i norsk rett. Etter det *dualistiske prinsipp* – prinsippet om at norsk rett og folkeretten er to adskilte rettsystemer – må slike konvensjoner *implementeres* i norsk rett for å bli direkte bindende for norsk rettsanvendelse. *Presumsjonsprinsippet* – det tolkningsprinsipp at norsk rett presumeres å være i samsvar med Norges internasjonale rettslige forpliktelser – leder likevel til at slike konvensjoner i praksis kan trekkes inn som tolkningsmomenter ved utredninger av norsk rett.

1.6 Oversikt over avhandlingen

I kapittel 2 vil det gis en generell redegjørelse av de opphavsrettslige områder relevant for avhandlingens tema. Det vil her bli redegjort for hva et åndsverk er; vilkårene for opphavsrettsbeskyttelse til et åndsverk; hva det innebærer å ha opphavsrett; og rettighetsfordeling. I kapittel 3 følger en generell redegjørelse av BIM og hvordan denne type bygningsprosjektering, i opphavsrettslig sammenheng, skiller seg fra andre prosjektsamarbeidsmåter innen samme bransje. I kapittel 4 samles erfaringene fra kapittel 2 og 3 når BIM skal plasseres i en opphavsrettslig sammenheng. I kapittel 5 behandles rettighetsfordelinger mellom ulike aktører i prosjekter hvor BIM benyttes i prosjekteringen, med fokus på sammenblanding av bidrag. I kapittel 6 behandles spørsmål om rettigheter knyttet til gjenbruk av bidrag og tilbaketrekning av bidrag til en BIM-modell. I kapittel 7 gis en kort refleksjon over oppgavens tema, basert på erfaringer gjort under arbeidet med denne avhandlingen.

² Rognstad m.fl. (2009) s. 41-42

2 Opphavsrett og åndsverkloven

Opphavsrett er reglene omkring beskyttelse av åndsverk, det vil si litterære og kunstneriske verk, som blant annet omfatter *byggningskunst*. Opphavsretten reguleres av åndsverkloven.³ Opphavsretten er en del av *immaterialretten*, som også omfatter designrett, patentrett, kjennetegnsrett, med fler. I dette kapittelet vil det bli redegjort for vilkårene for opphavsrettsbeskyttelse, skillet mellom opphavsretten og de tilgrensende rettigheter, hva det innebærer å inneha opphavsrett til et åndsverk, og ulike typer åndsverk med mer enn én opphavsmann. Det vil også bli redegjort for en av særbestemmelsene i åndsverklovens kapittel 5, *databasebestemmelsen*.

2.1 De tre vilkårene for opphavsrettsbeskyttelse

2.1.1 Vilkår 1 - Skaperkravet

Det første vilkåret, eller *skaperkravet*, fremkommer av åndsverkloven § 1 første ledd som sier at den som «*skaper et åndsverk, har opphavsrett til verket*» [min utheving]. I den gamle åndsverkloven av 1930 var uttrykket «*frembringer*» benyttet.⁴ Grunnen til endringen er at det er *skapelsen* av et åndsverk som er ment omfattet, ikke den rent rutinemessige frembringelse som for eksempel en boktrykker vil stå for.⁵ Det er forfatteren, ikke boktrykkeren, som innehar opphavsretten til det litterære verk. Skaperkravet kan formuleres som et krav om *en nyskaping, løst ut fra opphavsmannens personlighet*.

Opphavsrett er en immaterialrett, og det er ikke det fysiske fremstilte eksemplar (manifestasjonen) som er vernet, men det immaterielle *åndsverk*. Når det er sagt, så vil det i praksis være nødvendig med en manifestering som definerer åndsverket, for å oppnå opphavsrett. Dette fordi det er umulig for utenforstående å slå fast hvorvidt det foreligger et åndsverk dersom dette kun er diktet opp i opphavsmannens hode, og ikke er nedfelt i noe håndfast, som et manuskript eller et maleri. Derfor er det et vilkår for opphavsrettsbeskyttelse etter loven, at frembringelsen er gitt en ytre realitet.

Det er videre viktig å merke seg at opphavsretten begrenses til det kunstneriske eller litterære *uttrykk*, og at idéer, tekniske løsninger, med mer, derfor ikke omfattes. Ettersom det ikke kan erverves opphavsrett til en *idé*, men kun til det kunstneriske eller litterære verk som *presenterer* idéen, ville følgelig Charles Darwin (etter norsk lovgivning) ved sitt verk *Om artenes opprinnelse* ikke erverve opphavsrett til idéen om evolusjon, men kun for åndsverket *Om artenes opprinnelse*. Han kunne dermed ikke med rette hindret utenforstående i å bruke idéen om evolusjon, men han kunne hindret utenforstående i å trykke og distribuere eksemplarer av boken. Avslutningsvis må det bemerkes at opphavsretten oppstår *samtidig*

³ Lov 12. mai 1961 nr. 2 om opphavsrett til åndsverk (åndsverkloven)

⁴ Opphevet: Lov av 6. juni 1930 nr. 17 om åndsverker (åndsverkloven av 1930)

⁵ Rognstad m.fl. (2009) s. 77

med verket, og det dermed ikke kreves noen registreringer eller andre formaliteter for å oppnå opphavsrett.

2.1.2 Vilkår 2 – Litterære og kunstneriske verk

Det andre vilkåret omhandler verkstyper som omfattes av åndsverkloven. Etter åndsverkloven § 1 annet ledd er det med *åndsverk* ment «*litterære, vitenskapelige eller kunstneriske verk*». Formuleringen *vitenskapelige verk* er i juridisk teori blitt omtalt som «*en tankeglipp*», idet det vanskelig kan tenkes tilfeller hvor et vitenskapelig verk har vern etter åndsverkloven uten også å være et litterært eller kunstnerisk verk.⁶ I praksis benyttes som regel ordene *litterære og kunstneriske verk* alene, en bruk som kan syntes å støtte synspunktet om at lovens formulering er en «*tankeglipp*». Begrepene *litterære og kunstneriske* i åndsverkloven har et langt videre omfang enn den naturlige forståelse av ordene. Lovbestemmelsen lister opp en rekke verkstyper som er omfattet av loven, men listen er ikke uttømmende og begrepene fulle omfang må søkes i andre rettskilder.

2.1.3 Vilkår 3 – Verkshøyde

Det tredje vilkåret, gjerne omtalt som *åndsverkskarakter* eller *verkshøydekravet*, ligger i lovens uttrykk *åndsverk* (åndsverkloven § 1), men selve innholdet av dette kravet finner man ikke i loven.

Ikke enhver litterær, vitenskapelig eller kunstnerisk frembringelse kan ansees som et *åndsverk* med opphavsrettsbeskyttelse for opphavsmannen. Det må trekkes en nedre grense for hva som kan omfattes. Det er her *verkshøydekravet* kommer inn, som den nedre terskel. Høyesterett formulerte verkshøydekravets innhold slik i «*Huldra i Kjosfossen*»: «*Det avgjørende er om det ved en individuell skapende innsats er frembrakt noe som fremstår som originalt*».⁷

Det er verdt å merke seg at opphavsrettens *verkshøydekrav* ikke er det samme som patentrettens *nyhetskrav*. Mens nyhetskravet er et objektivt krav som stenger for vern dersom et identisk verk er gjort kjent for allmennheten, vil det i tilfellet av en dobbeltfrembringelse gis tilsvarende åndsverkbeskyttelse til både skaper A og B, forutsatt at B ikke var kjent med As verk. Denne grunnleggende forskjellen fra patentretten fanger Høyesterett med formuleringen «*fremstår som originalt*» [min utheving]. Kravet er altså subjektivt.

Et eksempel til å illustrere behovet for den nedre grense (verkshøydekravet) er en handleliste over kolonialvarer. En slik liste er riktignok et litterært verk som har fått en ytre realitet, og kan være en nyskapning (i sitt innhold), løst ut fra opphavsmannens personlighet (personens preferanser i kolonialvarer), slik at både vilkår 1 og 2 er oppfylt. Det virker imidlertid åpenbart for de fleste at en handleliste normalt ikke bør gi skaperen opphavsrett. Hadde så vært tilfellet, ville vi raskt hatt et samfunn hvor man konstant sto i fare for å bryte noens

⁶ Rognstad m.fl. (2009) s. 80

⁷ Rt-2007-1329 avsnitt 44 («*Huldra i Kjosfossen*»)

opphavsrett. Et slikt system ville også være nærmest umulig å regulere. Eksempelet over illustrerer behovet for vilkår 3, *verkshøydekravet*, i tillegg til de to øvrige kravene.

2.2 Skillet mellom opphavsretten og tilgrensende rettigheter

Åndsverklovens kapittel 5 har tittelen «*Andre rettigheter*» og omhandler ikke opphavsrett i egentlig forstand, men de såkalte *nærstående rettigheter*. En av særreglene i lovens kapittel 5 er relevant for denne avhandling – § 43 som omhandler vern av *databaser*. Det vil bli redegjort for *databasevernet* i kapittel 2.5 nedenfor.

Et annet skille er det mellom rettigheter omfattet av åndsverkloven og rettigheter omfattet av andre immaterialrettslover.

Reglene om *patentretten* finner vi i patentloven.⁸ Mens opphavsretten verner om estetiske og litterære åndsverk, beskytter patentretten *oppfinnelser*, det vil si tekniske løsninger på praktiske problemer. En annen grunnleggende forskjell mellom patentrett og opphavsrett er at patent må omsøkes og innvilges dersom vilkårene for patentrett er tilstede, mens opphavsrett oppstår uten noen formalitet dersom vilkårene for opphavsrett er tilstede, jf patentloven § 1 første ledd, sml åndsverkloven § 1 første ledd. Et eksempel på et bidrag til et byggeprosjekt, som ikke vil omfattes av opphavsretten, men som kan vernes etter patentretten, er oppfinnelsen av et nytt byggesystem med betongelementer. En slik oppfinnelse er av teknisk karakter, og ikke et estetisk eller litterært åndsverk, og omfattes dermed ikke av opphavsrettens regler. Den tekniske løsningen kan imidlertid tenkes å oppfylle vilkårene for patent, og derfor omfattes av patentretten. Skulle betongelementene omfattes av opphavsretten, måtte det være på bakgrunn av deres *estetiske uttrykk*, og den tekniske løsningen ville ikke omfattes av opphavsrettsbeskyttelsen.

En annen immaterialrett som er beslektet med opphavsretten er *designretten*, som har sine regler i designloven.⁹ Etter designloven § 1 første ledd kan den som har «*frembrakt en design*», ved *registrering* oppnå designrett. I likhet med patentretten, og ulikt opphavsretten, kreves en formalisering for å oppnå beskyttelse for skaperen. I likhet med opphavsretten gir designretten vern på grunnlag av estetikk, jf designloven § 2 nr 1, sml åndsverkloven § 1 annet ledd. Det er faktisk mulig å oppnå dobbelt vern for et design, dersom vilkårene i både designloven og åndsverkloven er oppfylt. Det bør bemerkes at de to settene med rettsbeskyttelse imidlertid naturlig nok ikke er identiske, uten at designrettens omfang skal utredes noe nærmere her.

I tillegg til patentretten og designretten finnes det også en rekke andre immaterialretter og tilgrensende retter som kan gi vern for bidrag til et prosjekt prosjektert med BIM, som ikke

⁸ Lov 15. desember 1967 nr. 9 om patenter (patentloven)

⁹ Lov nr. 15/2003 om beskyttelse av design (designloven)

omfattes av opphavsretten. Det er dermed ikke nødvendigvis fritt frem for andre enn den aktuelle aktøren til å kopiere og gjenbruke et bidrag selv om verket ikke har vern i åndsverkloven. For eksempel kan markedsføringslovens krav om *god forretningsskikk* være aktuell i en slik sammenheng.¹⁰ Denne avhandlingen avgrenses imidlertid til kun å behandle det *opphavsrettslige* vern som forskjellige bidrag kan ha, og beslektede rettigheter vil kun unntaksvis nevnes eller behandles.

2.3 Hva innebærer det å inneha opphavsrett til et åndsverk?

Åndsverkloven § 2 oppstiller to enerettsbeføyelser for opphavsmann. Disse enerettene er eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring for allmennheten. I disse enerettene ligger det både en rettighet og en beskyttelse for opphavsmannen.

2.3.1 Rettighet og beskyttelse

Opphavsrett gir opphavsmann et rettslig vern mot uautorisert bruk av hans åndsverk. Dette kan være seg kopiering av boken en forfatter har skrevet, eller kommersiell bruk av et kunstnerisk motiv en kunstner har frembrakt. Dette vernet omtales gjerne som *opphavsrettsbeskyttelse*.

Opphavsmann sitter med enerett til å råde over sitt åndsverk. En romanforfatter kan fremstille eksemplarer av sin roman, en filmskaper kan vise sin film for et publikum, og en komponist kan fremføre sitt musikkstykke i en konsertsal. Denne eneretten omtales gjerne som *råderett*.

2.3.2 Eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring

Eksemplarframstilling kan være fremstillingen av et opplag eksemplarer av et litterært eller musikalsk verk, en bygning eller «*skulptur i original eller reproduktion*», for å nevne noen eksempler.¹¹ Det er også verdt å merke seg at eksemplarframstillingsretten er uavhengig av framstillingsmåte og –medium og omfatter derfor også kopier og gjengivelser i andre former og skikkelser enn det opprinnelige eksemplaret, jf åndsverkloven § 2 første ledd. Dermed vil for eksempel bruken av en roman som manuskript for en spillefilm være omfattet av opphavsmannens råderett.

Tilgjengeliggjøring er i forarbeidene til åndsverkloven definert som «*en hvilken som helst måte hvormed allmennheten får adgang til å bli kjent med verket, helt eller delvis, således f.eks. utgivelse, offentlig opplesning*» med mer.¹² I åndsverkloven § 2 tredje ledd omtales tilgjengeliggjøring som å enten *spre, vise eller fremføre* åndsverket offentlig.

¹⁰ Lov nr. 2/2009 om kontroll med markedsføring og avtalevilkår (markedsføringsloven)

¹¹ SOU 1956:25 s. 93-94 (sitat)

¹² Innst. 1950 s. 11, jf Knoph (1936) s. 92-93

2.4 Flere opphavsmenn

Er alle de tre kumulative vilkår presentert i kapittel 2.1 oppfylt, har opphavsmannen ervervet opphavsrettsbeskyttelse til et *åndsverk*, jf åndsverkloven § 1. Imidlertid er det ikke uvanlig at det er mer enn én opphavsmann til ett og samme åndsverk. I slike tilfeller erverver *alle* opphavsmennene opphavsrettsbeskyttelse. Nedenfor følger en redegjørelse av de fire typer åndsverk med flere opphavsmenn.

2.4.1 Sammensatte verk

Et *sammensatt verk* oppstår når hver opphavsmann skaper separate åndsverk, og disse verkene stilles sammen i etterkant.

Et eksempel på et sammensatt verk er der en melodi settes til et dikt, som sammen blir til en låt. Det er to måter melodien og diktet kan sammenstilles på, for at låten skal være et *sammensatt verk*. Den første måten er at opphavsmennene samarbeider, eller at den ene lar seg inspirere av den andre, men da likevel slik at de to verkene utgjør selvstendige verker. Den andre måter er at to helt uavhengige åndsverk settes sammen i ettertid, uten at det forelå samarbeid og/eller uten tanke på senere sammenstilling. Sammenstillingen kan for eksempel være gjort av en utenforstående tredjeperson.

Det finnes ingen særregler om sammensatte verk i åndsverkloven. Bakgrunnen for dette er at ingen har opphavsrett til det sammensatte verk som en helhet, men i stedet har opphavsmann til hvert separate verk som det sammensatte verk består av, opphavsrettsbeskyttelse for *sitt* åndsverk. Betegnelsen *sammensatte verk* er gunstig som en beskrivelse av alle de separate åndsverkene som er sammenstilt på en konkret måte. Sammenstillingen i seg selv medfører imidlertid ingen opphavsrettsbeskyttelse for noen opphavsmann.

Felles for *sammensatte verk* er at verkene alltid kan skilles fra hverandre som selvstendige verker. For eksempel kan melodien til det sammensatte verk (låten) fremføres uten tekst (diktet), og diktet kan fremføres uten melodi. Opphavsmannen råder alene over sitt åndsverk, og kun over dette. Ønsker komponisten ikke at melodien skal fremføres med tekst, kan han stoppe at melodien benyttes, men han kan ikke stoppe at diktet utgis, da dette rådes over av opphavsmann av diktet. Et plateselskap som ønsker å utgi låten, vil måtte innhente samtykke fra både komponist og dikter.

2.4.2 Samleverk

Åndsverkloven har særregler om opphavsrett til *samleverk* i lovens § 5. I et samleverk er det *sammenstillingen* som er så original at den i seg selv har verkshøyde. Som åndsverk gir sammenstillingen opphavsrettsbeskyttelse for *sammenstilleren*.

Sammenstilleren benytter eksisterende verker til å skape ett nytt åndsverk. Sammenstillerens opphavsrett til samleverket opphever imidlertid ikke de opprinnelige opphavsmenns råderett over sine respektive verker. Det hindrer ikke opphavsrett til sammenstillingen at alt eller deler av enkeltelementene har falt i det fri, eller aldri har vært gjenstand for opphavsrett. Også der enkeltbidragene til samleverket er skapt nettopp for sammenstillingen, hindrer ikke det at opphavsrett kan oppstå for den enkelte bestanddel alene. Dessuten har hver opphavsmann rett til, dersom annet ikke er avtalt, å publisere eller stille ut sitt bidrag også i andre sammenhenger, jf åndsverkloven § 5 annet ledd.

Forskjellen på et *samleverk* og et *sammensatt verk* (kapittel 2.4.1) er at et *sammensatt verk* er to eller flere selvstendige verker stilt sammen, som ikke samlet har noe selvstendig beskyttelse eller krav om verkshøyde, men som hver for seg har dette. For et *samleverk* er det *sammenstillingen* som er original, og som derfor er egnet til å oppfylle kravet om verkshøyde og kan oppnå opphavsrettsbeskyttelse for sammenstilleren.

2.4.3 Fellesverk

Åndsverkloven har særregler om fellesverk i lovens § 6, og lovens definisjon av fellesverk følger av bestemmelsens første ledd. Der det er flere opphavsmenn, uten at hver opphavsmanns bidrag kan skilles ut som særskilte verk, taler vi om *fellesverk*. Også der det er uproblematisk å peke ut hvem som har bidratt med hva, foreligger det et fellesverk dersom hvert bidrag ikke kan adskilles som selvstendige verker.

Tidemand og Gudes «Brudeferden i Hardanger» er et beskrivende eksempel på et fellesverk hvor det er uproblematisk å peke ut hvem av opphavsmennene som har bidratt med hva. Selv om man vet at Tidemand malte personene mens Gude malte landskapet, er maleriet et fellesverk.¹³ Grunnen til dette er at hvert bidrag ikke kan tas ut av helheten og benyttes som et eget verk.

Selv der det faktisk er mulig med adskillelse, mister ikke nødvendigvis verket sin karakter som fellesverk. Hvert bidrag må kunne adskilles som *selvstendige* («særskilte») verk, for at det skal falle utenfor betegnelsen *fellesverk*.¹⁴ «Løsrevne blokker av en helhet» kan ikke ansees som «særskilte verk» i lovens forstand.¹⁵ Et banalt – men illustrerende – eksempel vil være en skulptur bestående av flere løse deler, som ikke alene oppfyller kravet til verkshøyde, og hvor man med sikkerhet kan peke ut hvilke deler som er utformet eller plassert av henholdsvis kunstner A og B. Det er *helheten* som representerer et åndsverk, ikke skulpturens bestanddeler hver for seg.

Videre må verket være *skapt i samarbeid* mellom opphavsmennene, for at det skal være snakk om et fellesverk. Dette vilkåret følger ikke eksplisitt av § 6, men kan tolkes ut ifra

¹³ Rognstad m.fl. (2009) s. 127

¹⁴ Åndsverkloven § 6 første ledd (sitat)

¹⁵ Rognstad m.fl. (2009) s. 127 (sitat)

bestemmelsens første ledd, og som en forutsetning for skillet mellom *fellesverk* (§ 6) og *bearbeidelser* (§ 4). Opphavsmennene til et fellesverk omtales gjerne som *medopphavsmenn* og har etter åndsverkloven § 6 første ledd *sameie* i fellesverket.

Rene medhjelpere til frembringelsen av et fellesverk, blir ikke medopphavsmenn. Dette gjelder selv der opphavsmann har vært helt avhengig av medhjelperen for gjennomføringen av verket. Har ikke medhjelperen preget utformingen av verket, med *sin skapende åndsinnsett*, blir han heller ikke medopphavsmann til verket. Dette kravet følger av det såkalte *skaperkravet* i åndsverkloven § 1 første ledd, som er behandlet ovenfor i kapittel 2.1.1.

2.4.4 Bearbeidelse

I åndsverklovens § 4 annet ledd finner vi særreglene for *bearbeidelse*. Bestemmelsen tilbyr ingen klar definisjon av bearbeidelse, men begrepet avgrenses oppad mot *nytt og selvstendig verk* i bestemmelsen første ledd, og nedad mot *gjengivelse av originalverket* (betydningsløse endringer/variasjoner) i annet ledd. Alt imellom er bearbeidelser.

Begrepet har dermed fått en øvre og nedre avgrensning, men hva vil det så si å *bearbeide* et åndsverk?

I § 4 annet ledd er «*bearbeider et åndsverk*» listet opp sammen med, og likestilt med, «*oversetter [...] et åndsverk*» og «*overfører [et åndsverk] til en annen litterær eller kunstnerisk form*». Formuleringen av bestemmelsen er noe uheldig, da slik oversettelse eller overføring burde falle under betegnelsen *bearbeide*, da begge disse handlinger er en form for bearbeidelse. Det er i juridisk teori blitt tatt til orde for at bestemmelsen i stedet burde tale om «*den som oversetter eller på annen måte bearbeider et verk*» [min utheving].¹⁶ En slik formulering syntes å bedre beskrive begrepet *bearbeide* og bestemmelsens innhold, og tar i bruk en velkjent uttrykksform i norsk lovgivning, den *ikke-uttømmende opplisting*. Oversettelse og overføring til annen litterær eller kunstnerisk form er altså to *eksempler* på bearbeidelse. Også andre former for viderearbeid med eksisterende åndsverk, som havner mellom *gjengivelse* og *nytt og selvstendig verk* omfattes av *bearbeidelse*. Et eksempel fra litteraturen er såkalt *fan fiction*, hvor en person skriver uautoriserte oppfølgere til en velkjent bok eller bokserie, hvor han tar i bruk den opprinnelige opphavsmannens karakterer og «litterære univers». *Fanfiction* er i og for seg egne verker, men *rammen* for verket er i stor grad satt av opphavsmann til originalverket. *Fanfiction* må derfor, forutsatt at det oppfyller krav om verkshøyde, som en hovedregel ansees som en bearbeidelse av den opprinnelige opphavsmanns åndsverk.

Bearbeideren får opphavsrett til verket *i den skikkelse han har gitt det*, jf åndsverkloven § 4 annet ledd. Dette gjelder også overfor opphavsmannen av originalverket. Råderetten er imidlertid en annen sak. Bearbeideren kan ikke råde over verket på en måte som gjør inngrep i

¹⁶ Rognstad m.fl. (2009) s. 122

opphavsretten til originalverket, jf åndsverkloven § 4 annet ledd. Grunnen til dette er at bearbeideren, som alle andre opphavsmenn, kun får opphavsrett til det han selv har skapt, hverken mer eller mindre. Han kan ikke råde over verket (utgi/gjøre tilgjengelig for allmennheten) uten å samtidig disponere over de deler av det bearbeidede verket som opphavsmannen til originalverket har opphavsrett til. Bearbeideren er dermed avhengig av originalopphavsmannens samtykke for å råde over det bearbeidede verket. Tilsvarende kan ikke originalopphavsmannen råde over bearbeidelsen, uten bearbeiderens samtykke. Originalopphavsmannen kan imidlertid fritt råde over verket i sin opprinnelige form. Det er viktig å merke seg at de *ikke* blir medopphavsmenn (sameiere) av det bearbeidede verket, slik som for fellesverk, men har opphavsrett til hver sin del (originalopphavsmann til originalverket, og bearbeideren til den bearbeidede del).¹⁷

2.5 Databaser

Kapittel 5 i åndsverkloven inneholder særbestemmelser for vern av verker som ikke oppfyller vilkårene i § 1 og dermed ikke er *åndsverk*. En av disse særbestemmelsene er § 43 som omhandler *databasevern*. Bakgrunnen for denne særbestemmelsen er å verne investeringen til databaseinnhaveren, som har lagt ned både tid og penger i å opprette en database. En database vil ofte ikke oppfylle kravet om verkshøyde og vil derfor ikke være beskyttet etter de generelle reglene i åndsverkloven.

Etter § 43 første ledd har den som fremstiller en «*database [...] enerett til å råde over hele eller vesentlige deler av arbeidets innhold ved å fremstille eksemplarer av det og ved å gjøre det tilgjengelig for allmennheten*». Database er i bestemmelsen bare en av flere kategorier som opplistes, da bestemmelsen taler om «*et formular, en katalog, en tabell, et program, en database eller lignende arbeid som sammenstiller et større antall opplysninger, eller som er resultatet av en vesentlig investering*». En klar definisjon av begrepet database tilbys ikke i lovteksten. Bestemmelsen ble endret i 1999 for å implementere EFs databasedirektiv i norsk rett.¹⁸ Det er derfor hensiktsmessig å se hen til direktivets definisjon for tolkning av innholdet av åndsverklovens databasebegrep.¹⁹ I følge *databasedirektivet* er en «*database*» «*en samling af værker, data eller andet selvstændigt materiale, der er struktureret systematisk eller metodisk og kan konsulteres individuelt ved brug af elektronisk udstyr eller på anden måde*».²⁰ Relasjonen mellom BIM og databasebegrepet vil bli behandlet nedenfor i kapittel 4.

¹⁷ Rognstad m.fl. (2009) s. 124

¹⁸ Åndsverkloven § 43, jf EØS-avtalen vedlegg XVII nr. 9a (databasedirektivet)

¹⁹ Rognstad m.fl. (2009) s. 297

²⁰ Dir. 9/1996/EF artikkel 1 nr. 2, dansk versjon (databasedirektivet) (sitat)

3 BIM

3.1 Generelt om BIM

Som nevnt innledningsvis benyttes betegnelsen *BIM* både når man snakker om produktet, BygningsInformasjonsModell, og når man snakker om prosessen, BygningsInformasjonsModellering. I det følgende vil BygningsInformasjonsModellering omtales som *BIM-modellering* eller *-prosjektering* og BygningsInformasjonsModell som *BIM-modell*. Disse betegnelser benyttes i stor utstrekning i fagmiljøene.

En BIM-modell «bygges» av de forskjellige aktører i et byggeprosjekt, hvor hver aktør legger til sitt «lag» eller *bidrag* i én og samme modell. Hvor detaljert en BIM-modell er vil variere. Det snakkes gjerne om «light», «medium» eller «full» BIM, som er ment å beskrive detaljnivå og informasjonsmengde lagt inn i modellen.²¹ Det foreligger imidlertid ingen bransjestandard for de ulike nivåer, som beskriver hvor mye informasjon som skal legges inn i hvert av de tre nivåene.²²

I prinsippet kan en BIM-modell beskrive et byggverk ned i hver minste detalj. Det kan legges inn verdier for isolasjonsmateriale, lyskilder, varmekilder, ventilasjon, med mer og det kan programmeres simulasjoner for lys og skygge, ventilasjon, varmetap, osv. I praksis må aktørene imidlertid vurdere gevinst opp mot kostnad, og ikke alle felt vil få et full detaljnivå. Potensialet som ligger i BIM er imidlertid enormt. Mange produsenter av bygningsmaterialer har i den senere tid begynt å tilby digitale modeller av sine produkter, komplett med tekniske spesifikasjoner, som kan legges direkte inn i en BIM-modell.

Ved å benytte BIM i planleggings- og byggeprosessen jobber aktørene – det være seg arkitekt, ingeniører innenfor ulike områder, etc. – opp mot en felles, digital modell av prosjektet. På denne måten får hver aktør ikke bare tilgang til sitt eget bidrag, men også til alle de andre aktørenes bidrag. Man kan si at hver aktør legger sitt bidrag til modellen, og at alle bidragene samlet utgjør den felles BIM-modell. At alle aktørene jobber på én felles modell, forenkler jobben med å avdekke feil og tekniske eller fysiske kollisjoner mellom de forskjellige aktørers bidrag, i forkant av den faktiske oppføring av bygget.

At slike kollisjoner oppdages allerede på prosjekteringsstadiet gjør arbeidet med å løse slike utfordringer både enklere og mer kostnadseffektivt. Har rådgivende VVS-ingeniør planlagt et vannrør rett gjennom en bærende søyle som rådgivende bygningsingeniør har planlagt, er dette en kollisjon som må avhjelpes. Det blir enklere og billigere å finne en løsning på denne kollisjonen på prosjekteringsstadiet enn på byggeplassen. Et uttrykk som ofte blir brukt når

²¹ Norsk VVS Utgave 5 2012 s. 8

²² [Samme som ovenfor]

man snakker om BIM er at «*det er billigere å gjøre feilene med bits and bytes enn med stål og betong*». ²³

Simulering av energiforbruk, akustikk og lignende vil også være enklere på en digital modell enn ved utregninger «på papir». Ved videre utvikling av BIM kan det tenkes at for eksempel bygningstekniske krav, eksempelvis *TEK-krav*, vil kunne legges inn, slik at eventuelle brudd på disse kravene automatisk oppdages. ²⁴ En mulig gevinst av å bruke BIM vil være at man i fremtiden kanskje vil kunne få rammetillatelse på dagen, dersom alle byggtekniske krav er oppfylt. ²⁵ Automatisk testning og muligheten for å få rammetillatelse på dagen vil være tids- og kostnadsbesparende, både for tiltakshaver og bygningsmyndigheter. Men det må i så fall bli tale om oppfyllelse av *preaksepterte ytelser* i byggeforskriftene. For de krav der det er behov for en konkret vurdering, kan det vanskelig sees en mulighet for å gi automatiske rammetillatelser. Dette vil imidlertid kunne medføre at det utformes preaksepterte ytelser for flere bestemmelser (eksempelvis i *teknisk forskrift*) enn det som er tilfellet i dag, og dermed være med på en endring av regelverket. ²⁶ Dette er imidlertid en diskusjon for en annen gang. Det som i alle fall er sikkert er at man allerede i dag ser muligheten for at byggebransjens bruk av BIM, og den videre utvikling av slike systemer, vil kunne få direkte innvirkning også på juridiske fagområder. Med BIM forandres prosjekteringsprosessen og aktørenes bidrag sammenblandes. I denne oppgaven skal det redegjøres for ulike *opphavsrettslige* problemstillinger som oppstår ved bruk av BIM i prosjekteringen av byggverk.

3.2 Særpreg ved BIM sammenlignet med andre samarbeidsmåter i samme bransje, i en opphavsrettslig kontekst

Ved tradisjonell prosjektering uten BIM, har aktører i et byggeprosjekt kommunisert på tvers av hverandre, uten nødvendigvis at de øvrige aktører er informert om hva som er blitt avtalt eller kommunisert mellom to aktører. Dette er en av flere grunner til at det kan oppstå kollisjoner mellom aktørenes bidrag. Med BIM holdes imidlertid alle aktører oppdatert på alle endringer, gjennom tilgangen til den felles digitale modell. Dette gir en mer oversiktlig prosjekteringsfase og eventuelle feil og kollisjoner mellom bidrag kan oppdages tidligere enn ved tradisjonelle samarbeidsmåter innen samme bransje. Alt dette er naturlig nok ønskelig blant aktørene.

Tradisjonelt, når det oppdages feil eller kollisjoner, er det vanlig at den eller de aktører som må endre sine bidrag sender ut nye eller oppdaterte bidrag. Med BIM er derimot redigeringsmuligheten ikke lenger i samme grad forbeholdt den som opprinnelig sto for bidraget. Også andre aktører kan gå inn i den felles modell og gjøre de nødvendige endringer.

²³ *Bransjeuttrykk med ukjent opphav. Fra Statsbygg sine nettsider (sitat)*

²⁴ *FOR 2010-03-26 nr. 489 (TEK10)*

²⁵ *SINTEF Byggforsk (2008) s. 15*

²⁶ *FOR 2010-03-26 nr. 489 (TEK10), også kalt «teknisk forskrift»*

Eller de forskjellige aktører kan jobbe samtidig på samme modell, og sammen komme frem til løsninger på aktuelle utfordringer.

Så når det er hevdet, to avsnitt overfor, at BIM gir en mer oversiktlig prosjekteringsfase, er dette en sannhet med modifikasjoner. For juristen er de tradisjonelle prosjekteringsmåter enklere å følge, da det sjeldnere oppstår tvil om hvem som har bidratt med hva.

4 Plassering av BIM i opphavsrettslig sammenheng

Som redegjort for ovenfor i kapittel 3.1, består en BIM-modell av en unik sammensetning av informasjon, med bidrag fra flere forskjellige aktører. En BIM-modell vil normalt være resultatet av «*en vesentlig investering*», og ikke rent sjelden også være en sammenstilling av «*et større antall opplysninger*», jf åndsverkloven § 43. Dette er to alternative vilkår, men BIM er egnet til å oppfylle dem begge. Det legges derfor til grunn at en BIM-modell er en *database* i åndsverklovens forstand.

En database kan alternativt være vernet som et *samleverk*, forutsatt at vilkårene i åndsverkloven § 1 og § 5 er oppfylt. Det vil blant annet si at frembringelsen av databasen må være *en nyskapning, løst ut fra opphavsmannens personlighet*, jf åndsverkloven § 1, se også kapittel 2.1. Ofte vil imidlertid frembringelsen av en database være en rent rutinemessige frembringelse, og dermed ikke oppfylle vilkårene for *åndsverk* i § 1. For å verne databasefrembringerens investering, inneholder åndsverkloven derfor databasevernbestemmelsen i § 43.

En BIM-modell kan dermed være vernet enten etter åndsverkloven § 5 eller etter § 43. Til tross for den prinsipielle forskjellen, er de to rettighetstypene nokså like innholdsmessig, og for denne avhandlingens formål er det derfor ikke nødvendig å skille mellom de to. Det legges derfor til grunn at en BIM-modell er en *database*, som kan være vernet etter åndsverkloven § 5 eller § 43.

Databasen (BIM-modellen) består av flere bidrag. Mens *sammenstillingen* (databasen som helhet) kan være vernet, kan også bidragene hver for seg være vernet. Hvert bidrag kan være et selvstendig verk, et fellesverk, et sammensatt verk, en bearbeidelse eller ikke oppfylle vilkårene for opphavsrettsbeskyttelse.

I kapittel 5 skal vi se på vernet av de ulike bidragene i en BIM-modell, og rettighetsfordelingen mellom de ulike aktører.

5 Aktørenes bidrag

Som redegjort for avslutningsvis i forrige kapittel, kan *sammenstillingen* (BIM-modellen) være vernet, mens også de enkelt bestanddeler (*bidragene*) kan ha opphavsrettsvern som selvstendige åndsverk. I dette kapitlet vil det bli redegjort for de ulike aktørers bidrag til en BIM-modell. Fokuset vil ligge på sammenblanding av bidrag og avklaring av rettighetsfordelingen mellom ulike aktører. Av denne grunn vil det i det følgende bli redegjort for de typiske bidrag som utgjør en BIM-modell, og rettighetshaverne til disse.

5.1 Arkitektens bidrag

Med *arkitektens bidrag* menes det estetiske uttrykk til en bygning, de romlige løsninger, med mer. Dette kan også omtales som *prosjektets ytre ramme*, da dette er den synbare del av prosjektet. Betegnelsen, *arkitektens bidrag*, er her brukt for å beskrive bidragets innhold med allmenn forståelig terminologi, og hvorvidt aktøren faktisk er utdannet sivilarkitekt er irrelevant. Aktøren bak et dette bidrag omtales i det følgende som *arkitekt*.

5.1.1 Hva vil oppnå vern?

Som tidligere nevnt, kan «*bygningkunst*» være åndsverk, jf åndsverkloven § 1 annet ledd, nr. 9. Ethvert verk skapt av en arkitekt vil selvsagt ikke oppnå opphavsrett, da vilkårene for åndsverk må være oppfylt. En arkitekt arbeider både med *estetiske* og *tekniske løsninger*, og arkitektens bidrag vil gjerne inneholde elementer av begge disse feltene. Opphavsretten gir vern for estetiske eller litterære verk, og det er den *estetiske* del av arkitektens bidrag som kan gi opphavsrettsvern. Tekniske løsninger og oppfinnelser som er en del av bidraget, vil kunne tenkes vernet etter patentretten, mens det er det kunstneriske uttrykk som er relevant for opphavsretten.

Erverves det opphavsrett for arkitektens bidrag, har opphavsmannen eller opphavsmennene vern mot kopiering av åndsverket, både mot ren gjenbruk av åndsverket og mot etterligninger, se kapittel 2.3.1 ovenfor.

5.2 Rettighetsfordeling

Ved tradisjonelle prosjekteringsmåter, presenterer normalt arkitekten et ferdig forslag, hvorpå endringer blir gjort av arkitekten selv på bakgrunn av innspill fra øvrige aktører. I slike tilfeller vil det sjelden være problematisk å utpeke opphavsmann til arkitektens bidrag, da arkitekten alene har skapt og revidert bidraget. Øvrige aktører må da normalt ansees som rene *medhjelpere* til arkitektens bidrag, og som tidligere redegjort for i kapittel 2.4.3 blir rene medhjelpere ikke medopphavsmenn til et åndsverk, jf *skaperkravet* i åndsverkloven § 1 første ledd.

Ved prosjektering med BIM, legger arkitekten inn sitt bidrag i den felles BIM-modell, og som det er redegjort for ovenfor i kapittel 3.2 er redigeringsmuligheten ikke lenger forbeholdt arkitekten alene. Andre aktører kan gjøre endringer i arkitektens bidrag, eller arkitekt og andre aktører kan jobbe sammen for å komme frem til løsninger på aktuelle utfordringer.

Bygningsingeniøren kan tenkes å gjøre endringer i arkitektens bidrag, som er byggteknisk nødvendige eller som er ønskelige av økonomiske årsaker. Normalt vil bygningsingeniøren være den aktør som foretar de mest omfattende endringer i arkitektens bidrag, bortsett fra arkitekten selv. Grunnen til dette er at de to fagområdene overlapper på en rekke områder, og en grunnleggende oppgave i bygningsingeniørens arbeid er å gjøre arkitektens idé realiserbar. Til dette behøver bygningsingeniøren naturlig nok ofte å gjøre endringer i arkitektens bidrag. Øvrige aktører, slik som VVS-ingeniør; elektroingeniør; med fler, vil ofte kun behøve å gjøre mindre endringer i de andre aktørens bidrag, hovedsakelig for å hindre fysisk kollisjon mellom bidragene. I avsnittene nedenfor benyttes bygningsingeniøren som eksempel på en aktør som gjør endringer i arkitektens bidrag. Prinsippet gjelder imidlertid også for øvrige aktører, selv om det i praksis oftest vil være aktuelt for bygningsingeniøren.

Ved kun mindre endringer av bygningsingeniøren i arkitektens bidrag, vil det være mest nærliggende å anse den reviderte utgave av arkitektens bidrag som en *gjengivelse* av det opprinnelige bidrag, se kapittel 2.4.4. I et slikt tilfelle erverver bygningsingeniøren ingen opphavsrett, jf åndsverkloven § 4 annet ledd.

Ved mer omfattende endringer kan det bli tale om en *bearbeidelse*, hvor bygningsingeniør erverver opphavsrett til bearbeidelsen av det opprinnelige bidrag fra arkitekten, jf åndsverkloven § 4 første og annet ledd. Det er til dette viktig å merke seg at bygningsingeniøren ikke erverver opphavsrett til arkitektens *opprinnelige* bidrag. Det er *bearbeidelsen* bygningsingeniøren vil erverve rett til. Det ufravikelige krav for å erverve opphavsrett er at bygningsingeniøren har gitt resultatet et preg av *individuell, skapende åndsinnsett*, i tillegg til arkitektens, jf § 1 første ledd. Endringer av rent tekniske art, som ikke tilfører arkitektens bidrag et endret estetisk uttrykk, og endringer som ikke er et resultat av bygningsingeniørens skapende åndsinnsett, er ikke å anse som et *åndsverk* og derfor heller ikke som en *bearbeidelse*, jf § 1 første ledd, sml § 4 første og annet ledd. Dette gjelder selv om endringene i og for seg er omfattende i forhold til arkitektens opprinnelige bidrag.

Har bygningsingeniøren stått for en *bearbeidelse*, får han som bearbeider opphavsrett til verket *i den skikkelse han har gitt det*, jf åndsverkloven § 4 annet ledd. Dette gjelder også overfor arkitekten. Imidlertid kan bygningsingeniøren ikke råde over bearbeidelsen uten samtidig også å disponere over arkitektens opprinnelige bidrag. Bygningsingeniøren blir dermed avhengig av arkitektens samtykke for å råde over den bearbeidede utgave av arkitektens bidrag. Arkitekt og bygningsingeniør blir ikke medopphavsmenn til den bearbeidede utgave av arkitektens bidrag, men får opphavsrett til hver sin del, jf åndsverkloven § 4 annet ledd.

Det kan også tenkes at bearbeidelsen er gjort i samarbeid mellom bygningsingeniør og arkitekt. I så fall blir de to aktørene medopphavsmenn til *bearbeidelsen*, mens arkitekten fremdeles er eneopphavsmann til det opprinnelige bidrag.

Samarbeidet ansees i et slikt tilfelle altså ikke som et samarbeid om det *endelige verk* – det vil si, et fellesverk hvor begge blir medopphavsmenn. Det har ingen betydning for kategoriseringen av viderearbeidet som en *bearbeidelse* at opphavsmannen til originalverket er en av bearbeiderne.

Viderearbeidet går først over til å være fellesverk – hvor begge er medopphavsmenn – når endringen er så omfattende at de to sammen har skapt et *nytt og selvstendig åndsverk* etter åndsverkloven § 4 første ledd, jf § 6 første ledd. Det kan også tenkes at bygningsingeniøren alene har stått for de omfattende endringer i arkitektens bidrag. Det vil imidlertid høre med til sjeldenhetene at bygningsingeniøren *alene* har stått for endringer av et slikt omfang.

Det kan også tenkes tilfellet der arkitektens bidrag ikke oppfyller kravene til åndsverk, men at bygningsingeniørens endringer i bidraget medfører at det reviderte bidraget oppfyller vilkårene til åndsverk. I et slikt tilfelle er det bygningsingeniøren som har stått for den *skapende åndsinnsett*, som har gitt resultatet dets preg av individuell, skapende åndsinnsett. Utgangspunktet er da at bygningsingeniøren blir eneopphavsmann til åndsverket, jf åndsverkloven § 1. Arkitekten erverver etter åndsverkloven da ikke vern for sitt bidrag. Er imidlertid bygningsingeniørens viderearbeid utført uten arkitektens samtykke, vil arkitektens rettigheter kunne være vernet av blant annet markedsføringslovens § 25, som omhandler *god forretningsskikk*. Denne problemstillingen vil bli tatt opp i kapittel 6.2.

Uansett tilfelle, vil arkitekten kun erverve opphavsrett til sitt bidrag i den form han selv har gitt bidraget, slik at de eventuelle endringer gjort av andre aktører uten samarbeid med arkitekten, faller utenfor. På samme måte vil de aktører som har gjort endringer, ikke ha opphavsrett til arkitektens bidrag, men eventuelt til sine *bearbeidelser* eller et *nytt, selvstendig åndsverk*, dersom viderearbeidet oppfyller kravet om verkshøyde. Kun der bidraget er skapt i *samarbeid* mellom arkitekt og en annen aktør vil de to bli medopphavsmenn til et fellesverk.

5.3 Bygningsingeniørens bidrag

Med *bygningsingeniørens bidrag* menes de byggtekniske løsninger som gjør prosjektet realiserbart, både rent fysisk og i henhold til byggeforskrift og lovverk. Aktøren vil normalt være utdannet ingeniør eller sivilingeniør innen byggteknikk, men aktørens faktiske utdanning er i utgangspunktet irrelevant for bruk av betegnelsen her. Aktøren bak dette bidrag omtales i det følgende som *bygningsingeniør*.

Det er ikke uvanlig at det i et prosjekt er én aktør som fyller både rollen som arkitekt og rollen som bygningsingeniør. I større prosjekter er dette gjerne en sivilingeniør innen byggteknikk, mens det i mindre prosjekter for eksempel kan være en tømrer eller byggmester.

I prosjekter hvor én aktør opptrer i rollene som arkitekt *og* bygningsingeniør, vil det sjeldnere oppstå spørsmål om opphavsrett, sammenlignet med prosjekter hvor to forskjellige aktører fyller disse rollene. Bakgrunnen for dette er at det oftest er bygningsingeniøren som foretar de mest omfattende endringer i arkitektens bidrag, sett bort ifra arkitekten selv. Er arkitektrollen og bygningsingeniørrollen fylt av samme aktør, vil det dermed bli gjort færre omfattende endringer av andre aktører enn opphavsmannen selv. Mest interessant for denne avhandlingen er derfor prosjekter hvor to forskjellige aktører fyller rollene som arkitekt og bygningsingeniør.

Bygningsingeniørens bidrag vil normalt i stor grad være *inspirert av* arkitektens bidrag, i den forstand at bygningsingeniørens oppgave blant annet vil være å gjøre prosjektet realiserbart, og derfor bygge videre på, endre og dimensjonere arkitektens bidrag. Deler av bygningsingeniørens bidrag vil derfor kunne være en *bearbeidelse* av arkitektens bidrag etter åndsverkloven § 4 annet ledd.

Har ingeniøren ikke selv skapt et åndsverk under sitt arbeid med originalverket (arkitektens bidrag) foreligger heller ingen *bearbeidelse* i rettslig forstand, men en *gjengivelse* av originalverket med rettslig betydningsløse endringer eller variasjoner, jf åndsverkloven § 4 annet ledd. Arkitekten har opphavsrett til sitt eget åndsverk, verken mer eller mindre. Han får dermed ikke opphavsrett til de betydningsløse endringer ingeniøren har stått for. Imidlertid har heller ikke ingeniøren vern for disse endringene etter åndsverkloven. Samtidig står en opphavsmann fritt til å lage nye versjoner av eget åndsverk, dette følger av hans råderett, jf åndsverkloven § 2 første ledd. Spørsmålet blir da om arkitekten, som opphavsmann til originalverket, står fritt til å bruke de endringer bygningsingeniøren har gjort i arkitektens bidrag, uten bygningsingeniørens samtykke. Svaret til dette må normalt bli «nei». Selv om bygningsingeniøren ikke har vern etter åndsverkloven for endringene, finnes det en rekke andre rettsgrunnlag som kan være aktuelle. Eksempelvis kan det foreligge en avtale mellom de to aktørene, som avskjærer denne muligheten for arkitekten. En slik handling ville uansett neppe være i tråd med markedsføringslovens § 25, som omhandler *god forretningsskikk*. Problemstillingen løses altså ikke av åndsverkloven, men er en illustrasjon på hvordan opphavsretten og tilgrensende retter utfyller hverandre.

Som behandlet i kapittel 5.2 kan det også tenkes at bygningsingeniøren og arkitekten *sammen* har revidert og endret så mye på arkitektens bidrag, at det må ansees som et *nytt og selvstendig åndsverk*, hvor begge er medopphavsmenn. Det vil i et slikt tilfelle være tale om et *fellesverk*, jf åndsverkloven § 6 første ledd.

Det kan også tenkes at bygningsingeniøren kommer med bidrag som har verkshøyde, og som *ikke* er inspirert av arkitektens bidrag. Heller ikke i dette tilfellet vil det være snakk om en *bearbeidelse*, men et selvstendig åndsverk som bygningsingeniøren blir eneopphavsmann til. Som alltid, er kravet da at alle vilkårene for opphavsrettsbeskyttelse i åndsverkloven § 1 må være oppfylt. Det kan ikke erverves opphavsrett for rene tekniske løsninger, men disse kan

være gjenstand for andre immaterialretter. Patentrett er særlig relevant i denne sammenheng. Om dette, se også kapittel 2.2.

5.4 Øvrige ingeniører og eksperters bidrag

I bygningsprosjekteringen vil det i tillegg til arkitekt og bygningsingeniør, normalt også være involvert ingeniører innen andre fagområder enn byggteknikk. Elektroingeniør og VVS-ingeniør (varme, ventilasjon og sanitær) er mest aktuelle, men også andre ingeniører og eksperter på andre områder enn ingeniørfag vil kunne være aktuelle i prosjekteringen med BIM.

I prinsippet er situasjonen den samme for slike ingeniører og eksperter, som for *byggningsingeniøren*. Imidlertid vil det i praksis langt sjeldnere enn for bygningsingeniøren, bli tale om at en øvrig ingeniør eller ekspert har foretatt så omfattende revideringer av arkitektens opprinnelige bidrag, at resultatet må ansees som et *nytt og selvstendig bidrag* eller en *bearbeidelse*. Det vil også sjeldnere være aktuelt med en totalrevidering av arkitektens opprinnelige bidrag i samarbeid mellom en slik ekspert og arkitekten, slik at det blir tale om et nytt *fellesverk*. Bidragene fra slike ingeniører og eksperter vil normalt være av en slik karakter at de kan suppleres arkitekten og bygningsingeniøren sine bidrag, uten at det er nødvendig å gjøre større endringer i disse bidragene.

Også *rådgivende ingeniører* og andre aktører slik som *entreprenør* og *byggherre*, vil kunne komme med innspill til BIM. Dette må normalt ansees som rådgivning og hjelp, ikke bidrag som gir opphavsrett. For at det skal bli tale om medopphavsmenn, må slike rådgiveres bidrag ha medvirket til *resultatets preg av individuell, skapende åndsinnsetning*, jf åndsverkloven § 1. Rene medhjelpere, som bidrar med innspill og rådgivning, blir derfor ikke opphavsmenn. Dette gjelder selv om rådgivningen har vært svært viktig for den aktuelle opphavsmanns formgivning av åndsverket. Om medhjelpere, se også kapittel 2.4.3.

Det kan likevel tenkes tilfeller hvor ingeniør innen annet fagfelt enn byggteknikk eller ekspert kan bli medopphavsmann til *arkitektens bidrag*. Det kan tenkes fagområder hvor arkitekten innehar så lite kunnskaper at det bringes inn en ekspert på fagområdet. Denne ekspertten utformer enten i *samarbeid* med arkitekt eller *alene* den aktuelle del av *arkitektens bidrag*. Eksempelvis kan man tenke seg tilfellet at det bringes inn en skulptør til å bistå arkitekten med utsmykningen av en bygning. I slike tilfeller *kan* skulptøren bli medopphavsmann til *arkitektens bidrag*. Under hvilke forutsetninger skulptøren kan bli medopphavsmann til et fellesverk behandles nedenfor.

Dersom skulptør og arkitekt *samarbeider* om utsmykningen av bygningens vegger, blir skulptør og arkitekt *medopphavsmenn* til et *fellesverk* dersom de to følgende forutsetninger er tilstede.

Den første forutsetningen er at skulptøren har medvirket til resultatets preg av individuell, skapende åndsinnsetning på det estetiske område, jf åndsverkloven § 1. Den andre forutsetningen er at utsmykningen ikke kan adskilles fra de øvrige deler av *arkitektens bidrag*, som et selvstendig åndsverk, jf åndsverkloven § 6 første ledd.

Denne andre forutsetningen er et spørsmål om hvorvidt skulptøren har bidratt til den faktiske utforming av bygningen, eller til en utskiftbar utsmykning. En skulptur til velkomsthallen i en hotellbygning, vil være en utskiftbar utsmykning, tross for sin sentrale betydning for bygningens uttrykk, ettersom den ikke er en del av selve byggverket. Er imidlertid utsmykningen integrert i bygningens vegger, vil utsmykningen være en del av *arkitektens bidrag*.

Er utsmykningen en del av *arkitektens bidrag*, blir skulptør og arkitekt *medopphavsmenn*. Dette gjelder tross for eventuell skjevfordeling i arbeidsmengde mellom de to aktørene. Tross for at det kan påvises at skulptøren kun har bidratt til utsmykningen, mens arkitekten både har bidratt til utsmykningen og har stått for de øvrige deler av *arkitektens bidrag*, blir begge medopphavsmenn til et fellesverk. Grunnen til dette er at utsmykningen er en del av *arkitektens bidrag* og ikke kan løsriveres fra helheten og stilles ut som et selvstendig åndsverk.

Dersom utsmykningen ikke er en integrert del av bygningen, men kan stilles ut som et selvstendig åndsverk, blir arkitekt og skulptør medopphavsmenn til dette *selvstendige* åndsverket, men ikke til *arkitektens bidrag*. Skulpturen er i så fall et fellesverk, forutsatt at vilkårene til *åndsverk* i åndsverkloven § 1 er oppfylt.

Spørsmålet blir så hva som blir resultatet dersom skulptøren *alene* har stått for utsmykning av bygningens vegger, som ikke kan løsriveres fra helheten og stilles ut som et selvstendig åndsverk. Det kan tenkes tilfellet hvor arkitekt setter av noen veggflater til utsmykning, og ber skulptøren om å skape motiver som kan sandblåses inn i veggflatene. I et slikt tilfelle kan det stilles spørsmål ved om det foreligger et *samarbeid* mellom arkitekt og skulptør, som er en forutsetning for *fellesverk*, jf åndsverkloven § 6 første ledd, se også kapittel 2.4.3 4. avsnitt ovenfor. Svaret på dette spørsmålet er at det opphavsrettslig sett foreligger et *samarbeid* mellom arkitekt og skulptør. Kravet i åndsverkloven § 6 ekskluderer tilfeller hvor det overhodet ikke foreligger noen felles oppfatning hos opphavsmennene om at de arbeider på ett og samme verk. I et tilfelle som beskrevet ovenfor er det tale om fordeling av arbeidsoppgaver til ett og samme verk, og verket er dermed å anse som et *fellesverk*.

Dersom utsmykningen er utskiftbar og ikke en integrert del av bygningen, men kan stilles ut som et selvstendig åndsverk, og skulptøren *alene* har utformet utsmykningen, blir skulptøren *eneopphavsmann* til dette åndsverket. Arkitekten blir *eneopphavsmann* til *arkitektens bidrag*.

Har skulptøren kun gitt *rådgivende* hjelp til arkitekten angående utsmykning av bygningens vegger, har han ikke stått for en skapende åndsinnsetning. Dermed erverver han heller ingen opphavsrett. Tilsvarende gjelder for en ingeniør som har stått for den praktiske

dimensjoneringen nødvendig for å realisere arkitektens plan om utsmykning av veggene. Ingeniøren har da ikke stått for en skapende åndsinnsetning, da hans bidrag er rent teknisk.

5.5 Byggherren

Byggherren, eller oppdragsgiveren, er bestilleren av et byggverk. Byggherre kan være både privatperson eller næringsdrivende.

Generelt kan det sies at byggherre aldri bidrar til BIM i rollen som byggherre, men eventuelt i rollen som for eksempel *arkitekt*.

Selv om byggherre ikke direkte bidrar til BIM, er det ikke uvanlig at det er etter dennes ønske at BIM benyttes i prosjekteringen. For eksempel krever Statsbygg, statens byggherre, i dag at BIM benyttes i prosjekteringen av sine bygg.²⁷

Ettersom byggherren ikke bidrar direkte til BIM erverver han i utgangspunktet ingen opphavsrett. Det kan imidlertid i kontrakten med aktørene avtales at byggherren erverver opphavsrett til BIM-modellen med alle bidragene.

5.6 Entreprenøren

Entreprenøren er oppdragstager av byggherrens bestilling av et byggverk. Det finnes mange ulike typer entreprenører, men den relevante type for denne avhandling er *prosjekterende entreprenør*, som på byggherrens bestilling får laget BIM-modell. Prosjekterende entreprenør, vil normalt ha kontrakter med sine ansatte eller den innleide hjelp – det være seg arkitekter, ingeniører, etc. – som avklarer spørsmål om opphavsrett. Det er imidlertid aldri tale om et eget «entreprenørens bidrag» i en BIM-modell, da entreprenørens bidrag vil være alle eller enkelte av bidragene som for eksempel *arkitektens bidrag*, *byggningsingeniørens bidrag*, *VVS-ingeniørens bidrag*, osv.

Entreprenøren bidrar dermed ikke direkte til BIM, men kan ved kontrakt med aktørene avtale å erverve opphavsrett til BIM-modellen med alle bidragene.

²⁷ Statsbygg m.fl. (2011)

6 Tilbaketrekning av bidrag og gjenbruk

I kapittel 5 har vi sett på aktørenes bidrag, og derunder rettighetsfordelingen mellom aktører ved *sammenblanding* av bidrag. Her i kapittel 6 skal vi se nærmere på to andre temaer relevante for aktørenes rettigheter og rettsbeskyttelse ved deltagelse i et BIM-prosjekt. I kapittel 6.1 er temaet *tilbaketrekning av bidrag*, det vil si en aktørs anledning til å trekke sitt bidrag fra en BIM-modell. I kapittel 6.2 er temaet *gjenbruk*, hvor det vil bli redegjort for en aktørs vern mot at hans bidrag blir kopiert.

6.1 Tilbaketrekning av bidrag

Fra tid til annen forekommer det at en aktør underveis i byggeprosjektet ønsker å trekke tilbake sitt bidrag. Det kan være flere grunner til dette. Det kan for eksempel tenkes at arkitekten er misfornøyd med prosjektets utvikling, som ser ut til å bli et ganske annet enn det han hadde forespeilet seg. Eller det kan ha oppstått uoverkommelige uenigheter mellom enkelte av aktørene, eller en aktør kan ha blitt avskjediget.

I praksis vil slike situasjoner ofte være løst allerede før problemet oppstår, ved at aktørene har inngått kontrakter som regulerer spørsmålene. I det forestående forutsettes det imidlertid at det ikke er inngått kontrakter som regulerer spørsmålene. Denne forutsetningen gjelder *eksplisitt inngåtte kontrakter*, og er ikke i veien for at det eventuelt *i selve deltagelsen* må ansees å ligge en *implisitt inngått avtale* mellom aktørene.

I dette delkapittelet skal det redegjøres for aktørenes adgang til å trekke tilbake sine bidrag.

6.1.1 En aktør ønsker å trekke sitt bidrag fra BIM-modellen

Som redegjort for i kapittel 4, må en BIM-modell ansees som en *database* av selvstendige åndsverk og bidrag uten opphavsrettslig beskyttelse, og databasen kan være opphavsrettslig beskyttet enten som et *samleverk* eller etter *databasevernbestemmelsen*.²⁸

I spørsmålet om en aktør kan trekke sitt bidrag fra BIM-modellen, må vi først se om de to mulige vernegrunnlagene, åndsverkloven § 5 og § 43, legger restriksjoner på retten til tilbaketrekning.

Databasevernbestemmelsen, åndsverkloven § 43, inneholder ingen innskrenkninger i opphavsmennes verna for sine respektive åndsverk, og legger dermed ingen restriksjoner på opphavsmennes adgang til å trekke tilbake sine bidrag.

Etter samleverkbestemmelsen, åndsverkloven § 5, står opphavsmennes verna for sine respektive bidrag inntakt etter bestemmelsens første ledd, selv når hvert av bidragene til

²⁸ *Henholdsvis åndsverkloven § 5 og § 53*

samleverket er skapt nettopp med tanke på sammenstilling i det konkrete samleverk (her: BIM-modell). Videre står opphavsmennene, etter § 5 annet ledd, fritt til å benytte sine åndsverk også i andre sammenhenger enn det aktuelle samleverk, «*[h]vis ikke annet er avtalt*». Som det fremgår innledningsvis i dette kapitlet, forutsettes det at det ikke er inngått noen *eksplisitt inngåtte kontrakter* som avklarer spørsmålene, men at det kan foreligge *implisitt inngåtte avtaler*. Bestemmelsen gjelder imidlertid hvorvidt det er inngått avtale om at åndsverkene kan benyttes i *andre sammenhenger enn samleverket*, noe som er uten relevans for det foreliggende spørsmålet om adgang til tilbaketreking av bidrag.

De to mulige vernegrunnlagene, åndsverkloven § 5 og § 43, legger dermed ingen restriksjoner på opphavsmennenes adgang til tilbaketreking av sine bidrag fra databasen. Spørsmålet blir da hvorvidt det foreligger annet grunnlag som kan legge begrensninger på denne adgangen.

6.1.2 Stilltiende forhåndssamtykke

I det følgende vil det bli redegjort for hvorvidt det foreligger implisitt inngåtte avtaler, nærmere bestemt *stilltiende forhåndssamtykker*, som legger restriksjoner på aktørenes adgang til tilbaketreking av sine bidrag.

Rammene for redegjørelsen må imidlertid avgrenses nærmere. En avtale som beskrevet ovenfor kan inneholde flere avtalepunkter, hvorav ikke alle har relevans for den foreliggende redegjørelse. Som fastslått ovenfor er det ikke av relevans hvorvidt avtalen avklarer hvorvidt åndsverkene, eller *bidragene* til BIM-modellen, kan benyttes i andre sammenhenger enn den aktuelle BIM-modell. Videre ansees det som et erstatningsrettslig spørsmål hvorvidt en eventuell avtale forhindrer en aktør fra å fratrukke sin *rolle* i et påbegynt prosjekt. Av denne grunn vil spørsmålet om deltagelse i prosjekteringen av en bygning innebærer en plikt til å ferdigstille et påbegynt bidrag, ikke bli behandlet i denne redegjørelsen. Opphavsrettslig relevant er det imidlertid hvorvidt en slik avtale forhindrer at en aktør som trekker sitt uferdige bidrag fra BIM-modellen, rettmessig kan nekte å la en *overtager* ferdigstille bidraget. Dette sistnevnte spørsmålet vil bli behandlet under kapittel 6.2 om *gjenbruk*.

Relevant for avhandlingen er det også hvorvidt avtale som beskrevet ovenfor, forhindrer en aktør fra å rettmessig nekte *offentliggjøring* av sitt bidrag. Det er dette sistnevnte tema som vil bli behandlet i dette delkapitlet.

Generelt om stilltiende forhåndssamtykke

Det er ikke bestemmelser i åndsverkloven som avgrenser en aktørs adgang til å trekke tilbake sitt bidrag, men et eventuelt *stilltiende samtykke* til offentliggjøring av aktørens bidrag. Adgangen til å inngå slike implisitte avtaler følger av det *ulovfestede prinsipp om avtalefrihet*, som også erklærer formfrihet for avtaleinngåelser. Spørsmålet er dermed ikke hvorvidt det *kan* inngås implisitte avtaler mellom aktørene av en BIM-prosjektering, men hvorvidt det kan innfortolkes et slikt samtykke *i selve deltagelsen* til et slikt prosjekt. Spørsmålet om stilltiende

forhåndssamtykker er et avtalerettslig spørsmål. Dette tiltross, ansees spørsmålet å være relevant for denne avhandlingen. Bakgrunnen for dette er at et slikt samtykke kan ha direkte innvirkning på en opphavsmanns råderett over eget åndsverk, uten at opphavsmann eksplisitt har sagt fra seg slike rettigheter.

Samtykket, med de eventuelle restriksjoner i opphavsmannens råderett, vil ligge i *selve deltagelsen* til prosjektet. Det ligger i en BIM-modells natur at den skal realiseres, og dermed er offentliggjøring underforstått hos aktørene. Ingen deltager til en BIM-prosjektering kan i god tro velge deltagelse, uten samtidig å være inneforstått med at prosjektet skal offentliggjøres, med mindre dette eksplisitt er avtalt på forhånd mellom aktørene. Dersom en BIM-modell offentliggjøres, uten at det eksplisitt er avtalt at prosjektet enten *skal* eller *ikke skal* realiseres, må det derfor legges til grunn at det faktisk foreligger en *implisitt avtale* om offentliggjøring. Det fulle omfang av dette samtykket må imidlertid avklares nærmere.

En BIM-modell er, som tidligere redegjort for, en database som enten er vernet som *samleverk* eller etter *databasevernbestemmelsen*. Lovgiver har i *fellesverkbestemmelsen*, som gjelder verken for samleverk eller databaser, *eksplisitt* åpnet for at opphavsmennene kan ha stilltiende samtykket til offentliggjøring, jf åndsverkloven § 6 annet ledd. Denne bestemmelsen er som nevnt ikke gjeldende for BIM-modeller, men det som i juridisk teori er skrevet om forhåndssamtykker til offentliggjøring av fellesverk kan derimot være relevant.

I juridisk teori er det tatt til orde for at de fleste forhåndssamtykker til offentliggjøring av fellesverk må ansees som *betingede*. «*Det har formodningen klart mot seg at en medopphavsmann vil gi et ubetinget samtykke til offentliggjøring av et verk som ennå er så uferdig at hun ikke kan vite om hun vil stå inne for det – kunstnerisk eller faglig.*».²⁹ Legger man denne forståelsen til grunn, vil det i deltagelsen til et fellesverk ligge et *betinget* forhåndssamtykke. Hva innebærer så denne «*betingetheten*»?

En naturlig forståelse av et *betinget* forhåndssamtykke er at det står ved lag frem til en eventuell tilbaketrekning. Planlegges og utføres en offentliggjøring av fellesverket, uten at noen av medopphavsmennene reagerer, hjelper det lite om en av medopphavsmennene i etterkant ytrer sin misnøye. Ytrer medopphavsmannen imidlertid sin motstand før offentligjørelsen, må normalt forhåndssamtykket ansees rettmessig tilbaketrasket. En slik forståelse av forhåndssamtykkets «*betingethet*» har dekning hos Rognstad.³⁰

Motsetningen til et *betinget* forhåndssamtykke er et *ubetinget* forhåndssamtykke. Ved et *ubetinget* forhåndssamtykke står samtykket ved lag selv om medopphavsmannen ytrer sin motstand før offentligjøringen. Et ubetinget samtykke kan altså ikke trekkes tilbake.

For en database, som en BIM-modell er, gjelder altså ikke åndsverkloven § 6, da denne bestemmelsen utelukkende omhandler fellesverk. Det som i juridisk teori er skrevet om

²⁹ Rognstad m.fl. (2009) s. 129

³⁰ [Samme som ovenfor]

«*betingetheten*» av forhåndssamtykke ved deltagelse til et fellesverk, kan dermed ikke uten videre legges til grunn også for deltagelse i et BIM-prosjekt. Det er imidlertid gode grunner for å legge den samme tolkning av «*betingetheten*» av forhåndssamtykke ved deltagelse til en database til grunn. Mens en medopphavsmann til et fellesverk ved å motsette seg offentliggjøring vil hindre offentliggjøring av fellesverket *i sin helhet*, og lovgiver har gitt ham denne retten etter åndsverkloven § 6 annet ledd, vil en eneopphavsmann til et åndsverk i en database kun hindre offentliggjøringen av sitt eget åndsverk og ikke databasen som helhet. Av det ulovfestede prinsipp om *fra det mer til det mindre*, følger det dermed at et forhåndssamtykke til offentliggjøring av en aktørs bidrag til en BIM-modell i alle fall *som oftest* vil være et *betinget* forhåndssamtykke.

Spørsmålet videre blir hvorvidt det vil være tilfeller hvor samtykket må ansees å være et *ubetinget* forhåndssamtykke, eller på hvilket tidspunkt et betinget forhåndssamtykke går over i et ubetinget samtykke.

«Betingetheten» av samtykket

Er offentliggjøring ikke skjedd, kan det spørres om det har betydning hvorvidt aktøren som ønsker å trekke tilbake sitt bidrag har latt det gå så langt at bidraget er ferdigstilt, eller om han har valgt å trekke seg mens bidraget ennå er uferdig.

På generelt grunnlag må det antas at en opphavsmann til et åndsverk ikke kan være sikker på om han vil stå inne for sitt åndsverk, før han ser dette ferdig foran seg, noe han først gjør ved ferdigstillelsen. En kunstner kan ikke være sikker på om han kunstnerisk kan stå inne for sitt maleri før siste penselstrøk er lagt, og heller ikke en arkitekt før *arkitektens bidrag* er ferdigstilt. Opphavsmannen vil kanskje i praksis ofte ha gjort seg opp en formening om dette underveis, men det ville være umulig å fastsette et generell «frist» for når en opphavsmann bør ha gjort seg opp en slik mening. Det kan derfor ikke kreves av en opphavsmann at han skal avstå fra ferdigstillelse dersom han ønsker å trekke tilbake sitt samtykke.

Det kan imidlertid stilles spørsmål ved om det kanskje burde kunne kreves av ham, at han trekker tilbake sitt samtykke innen rimelig tid etter at han har hatt muligheten til å vurdere sitt ferdigstilte åndsverk, og ikke venter en uforholdsmessig lang tid før tilbaketrekingen.

Uansett må han ansees for å ha samtykket til offentliggjøring, dersom offentliggjøringen er skjedd uten at han har ytret sine motsetninger. Han kan ikke trekke tilbake sitt samtykke med tilbakevirkende effekt.

Har en BIM-modell stått ferdigstilt i en lengre periode, men hvor aktørene har ventet på finansiering eller nødvendige tillatelser for realiseringen av prosjektet, er det kanskje mindre grunn til å tillate en tilbaketreking av samtykket. Hver opphavsmann har da hatt god anledning til å vurdere om han faglig og kunstnerisk kan stå inne for sitt åndsverk. Samtidig har de øvrige aktører blitt holdt i den tro om alle aktører vil stå ved sitt samtykke til

offentliggjøring. Har imidlertid faglige eller samfunnsmessige forhold forandret seg betraktelig siden ferdigstillingen, som gir prosjektet og opphavsmannens åndsverk en vesentlig forandret karakter, vil det imidlertid kunne være grunn til å tillate tilbaketreking av samtykket.³¹ Det kan for eksempel tenkes at en BIM-modell av et gasskraftverk, grunnet økonomiske utfordringer hos byggherren, har ligget «på is» i 20 år, men at planene om utbygging nå gjenopptas. I mellomtiden har opphavsmennene til BIM-modellen vært av den oppfatning at prosjektet er skrinlagt, grunnet prosjektets langvarige stopp. I løpet av de 20 årene har gasskraftproduksjon møtt sterk motstand i aktørenes faglige kretser og i samfunnet for øvrig. Dersom en eventuell realisering av BIM-modellen vil kunne medføre karrieremessig ruin for opphavsmennene, vil det kanskje være grunn til å tillate tilbaketreking av samtykke, til tross for at opphavsmennenes åndsverk ikke er fysisk forandret.

Et annet spørsmål er hvilken betydning det har for et forhåndssamtykkes «*betingethet*» hvorvidt tilbaketreking av samtykke fra én aktør vil medføre at også de øvrige aktørers bidrag til BIM-modellen blir urealiserbare. Dette vil i praksis først og fremst være aktuelt dersom det er *arkitektens bidrag* som ønskes tilbaketrukket, da de øvrige aktørers bidrag – slik som *bygningingeniørens bidrag* – i stor grad vil være inspirert av *arkitektens bidrag*. Det kan stilles spørsmål ved om det er større grunn til å anse forhåndssamtykket fra en slik aktør som *ubetinget*, enn forhåndssamtykket fra en aktør hvis tilbaketreking ikke medfører at prosjektet stopper opp. På den annen side vil det normalt også være tilfellet ved fellesverk, at prosjektet stopper opp dersom én opphavsmann trekkes sitt samtykke. Dette har imidlertid ikke hindret lovgiver i å gi bestemmelsen i åndsverkloven § 6 annet ledd om at det kreves samtykke fra *samtlig*e medopphavsmenn til (førstegangs-) offentliggjøring. At en tilsvarende bestemmelse ikke er gitt for samleverk eller databaser, kan enten tolkes som at lovgivers vilje er at det samme ikke skal gjelde for databaser og samleverk, eller det kan forklares med at tilsvarende bestemmelser for databaser og samleverk ikke er nødvendige. Databaser og samleverk kan bestå av *selvstendige åndsverk*, og adgangen til å motsette seg offentliggjøring av et åndsverk ligger hos opphavsmannen til dette åndsverket. Denne adgangen følger av åndsverkloven § 2, og det er dermed ikke nødvendig med egne bestemmelser for samleverk og databaser, tilsvarende den vi har for fellesverk. Denne siste tolkningen er mest nærliggende å legge til grunn.

Det kan på dette grunnlag vanskelig tenkes tilfeller hvor et stilltiende forhåndssamtykke til offentliggjøring av et bidrag til en BIM-modell vil være *ubetinget*. Muligheten for dette kan imidlertid ikke fullstendig avslås, men den klare hovedregel må være at et slikt forhåndssamtykke er *betinget*.

Dermed er den klare hovedregel at en opphavsmann til et åndsverk som er bidrag i en BIM-modell, kan trekke sitt forhåndssamtykke til offentliggjøring, og dermed rettmessig kan nekte offentliggjøring av en BIM-modell som inneholder hans bidrag.

³¹ Rognstad m.fl. (2009) s. 130

6.2 Gjenbruk

For temaet *gjenbruk* av bidrag, blir spørsmålet hvorvidt aktøren som har produsert et ferdig eller uferdig bidrag til en BIM-modell, kan hindre andre fra å *gjenbruke* bidraget. Spørsmålet er relevant blant annet for tilfellet behandlet i kapittel 6.1, der en aktør har trukket sitt uferdige bidrag fra en BIM-modell, men der en *overtager* av hans rolle i prosjektet ønsker å arbeide videre på og ferdigstille det uferdige bidraget. Spørsmålet er også relevant for tilfellet der en utenforstående aktør ønsker å *gjenbruke* bidraget i sitt eget prosjekt. Om det er snakk om det ene eller andre tilfelle er uten betydning, og de to tilfeller behandles derfor under ett. Det kan også tenkes andre tilfeller av gjenbruk enn de to eksempler gitt ovenfor, og redegjørelsen gjelder tilsvarende for også disse.

For tilfellet av en aktør som har trukket tilbake sitt bidrag fra en BIM-modell, forutsettes det her at aktørens forhåndssamtykke var betinget og derfor rettmessig ble tilbaketrukket. Det er her derfor ikke et spørsmål om samtykkets rekkevidde og innhold, som er avtalerettslige spørsmål, men ren opphavsrett.

Når man arbeider videre på eller inspireres av en annens *åndsverk*, er det etter åndsverkloven tre mulige kategoriseringer av viderearbeidet.

Forutsetningen for disse tre utfallene er at det opprinnelige verk oppfyller kravene til *åndsverk*. Det kan her være tale om et *uferdige* verk. Ferdigstillelse er imidlertid ikke et krav for opphavsrettsbeskyttelse, jf åndsverkloven § 1. Ingen ville vel stille spørsmålstegn ved Gilbert Stuarts (daværende) opphavsrett til hans uferdige portrett av den amerikanske presidenten George Washington, som har blitt hans mest kjente verk og som i dag pryder den amerikanske én-dollar-seddelen.

Det er imidlertid ikke vanskelig å tenke seg tilfeller hvor et påbegynt, men ikke ferdigstilt, verk ikke oppfyller kravene til *åndsverk*. I et slikt tilfelle vil viderearbeid av en annen aktør opphavsrettslig sett ikke være en *bearbeidelse*, men et *nytt* åndsverk som viderearbeideren blir opphavsmann til. Forutsetningen er at viderearbeidet medfører at *det ferdigstilte verk* oppfyller kravene til *åndsverk* i åndsverkloven § 1. Vi kan tenke oss en arkitekt som trekker seg fra BIM-prosjekteringen av et byggverk, før han har ferdigstilt *arkitektens bidrag*. Oppfyller det uferdige bidraget ikke kravene til åndsverk, vil en overtager av hans rolle i prosjektet, *opphavsrettslig sett* stå fritt til å arbeide videre på og ferdigstille bidraget. Det finnes imidlertid en rekke andre immaterialretter og tilgrensende retter som kan gi vern for et verk som ikke er beskyttet av opphavsretten.³² Det er dermed ikke nødvendigvis fritt frem for overtageren til å fortsette på forgjengerens bidrag, til tross for at forgjengeren ikke har vern i åndsverkloven for dette bidraget. En slik handling ville antagelig blant annet være i strid med markedsføringslovens § 25 om *god forretningskikk*.

³² Eksempelvis: markedsføringsloven, patentloven, m.fl.

Er verket imidlertid et *åndsværk*, er det som nevnt tre mulige kategoriseringer av overtagerens viderearbeid.

Den første kategorien er *gjengivelse*, der overtagerens viderearbeid ikke oppfyller kravene til *åndsværk*, jf åndsverkloven § 4 annet ledd. Aktøren som utfører viderearbeidet erverver da ingen opphavsrett til åndsverket. Eksempelvis kan man tenke seg tilfellet der en overtagende arkitekt gjør enkelte små endringer på det opprinnelige *arkitektens bidrag*, uten at endringene medfører noen endring i åndsverkets form og uttrykk. Man kan tenke seg at endringen fra fire-sprossede til seks-sprossede vinduer i BIM-modellen til en bygning, normalt vil være en endring som regnes som ubetydelig, og derfor en *gjengivelse* av det opprinnelige åndsverk etter åndsverkloven § 4 annet ledd.

Den andre kategorien er *bearbeidelse*, der viderearbeidet oppfyller kravene til åndsverk, men der viderearbeidet er *avhengig* av det opprinnelige verk, jf § åndsverkloven 4 annet ledd, sml første ledd. Med viderearbeidets *avhengighet* til originalverket, menes det at bearbeideren må ha samtykke fra opphavsmann til originalverket for å kunne råde over den bearbeidede versjon. Grunnen til denne avhengigheten er at det å råde over den bearbeidede versjon også medfører å råde over deler av originalverket. Bearbeideren erverver kun opphavsrett til den del av den bearbeidede versjonen som han selv har stått for, *bearbeidelsen*, men ikke til originalverket.

Et eksempel på en *bearbeidelse*, kan være en BIM-modell av en eksisterende bygning hvor det legges til et påbygg, i form av en ny etasje. Det forutsettes at påbygget oppfyller kravene til *åndsværk*, men at viderearbeidet ikke medfører at det er oppstått et *nytt og selvstendig verk* etter åndsverkloven § 4 annet ledd, sml første ledd. Bygningen, i sin opprinnelige form, er *originalverket*, mens påbygget er *bearbeidelsen*. Ønsker noen å gjenbruke BIM-modellen til å bygge en kopi av bygget, *i den bearbeidede versjon*, må denne personen søke samtykke både fra opphavsmann til originalverket og fra opphavsmann til bearbeidelsen.

Det kan imidlertid tenkes at viderearbeidet i BIM-modellen i eksempelet ovenfor er så omfattende at det er tale om et *nytt, selvstendig åndsverk* etter åndsverkloven § 4 første ledd. *Nytt, selvstendig åndsverk* er den tredje kategorien. Her er viderearbeidet et selvstendig åndsverk og ikke en bearbeidelse. Derfor er resultatet av viderearbeidet ikke *avhengig* av originalverket, jf åndsverkloven § 4 første ledd. Av denne grunn, behøves ikke samtykke fra opphavsmann til originalverket for gjenbruk av det nye åndsverket. Et eksempel kan være at viderearbeidet i eksemplet fra forrige avsnitt, er en total redesign av den eksisterende bygningen, slik at BIM-modellen ikke lenger inneholder noen vesentlige deler av den opprinnelige opphavsmannens *skapende åndsinnsett*. Et annet eksempel vil være at en arkitekt har latt seg *inspirere* av en annen arkitekts arbeider, i utforming av en *ny* bygning, men uten at det kan regnes som en bearbeidelse, men heller som et nytt, selvstendig åndsverk. I begge tilfeller behøver den som ønsker å gjenbruke BIM-modellen for å bygge en kopi, kun å søke samtykke fra arkitekten som sto for viderearbeidet, og ikke fra opphavsmann til originalverket.

Spørsmålet om hvorvidt en aktør som har skapt et ferdig eller uferdig bidrag til en BIM-modell kan hindre at en annen aktør gjenbraker hans bidrag, kan oppsummeres slik: Aktøren kan hindre slik gjenbruk dersom hans bidrag har *verkshøyde*, og viderearbeidet må karakteriseres som en *gjengivelse* eller en *bearbeidelse*. Er viderearbeidet imidlertid å anse som et *nytt, selvstendig verk* kan han ikke med rette motsette seg gjenbruk. Har originalverket ikke verkshøyde, kan aktøren ikke motsette seg gjenbruk *på opphavsrettslig grunnlag*, men rettsgrunnlag for å motsette seg bruken vil i mange tilfeller kunne søkes i andre lover, slik som patentloven, markedsføringsloven, med fler. Om slike øvrige rettsgrunnlag, se også kapittel 2.2.

7 Refleksjon

Den tiltagende bruk av BIM i prosjektering av byggverk ser ut til å kunne få direkte innvirkning på fremtidig utvikling på flere juridiske fagområder. Som nevnt i kapittel 3.1, vil dette kunne tenkes å bli tilfellet for fremtidige utgaver av *teknisk forskrift*.

Målsetningen for denne avhandlingen har vært å gi en innføring i enkelte *opphavsrettslige* aspekter ved prosjektering med BIM. Som redegjort for i denne avhandling byr bruken av BIM i prosjekteringen av byggverk også på utfordringer for opphavsrettsjurister. Økt sammenblanding av aktørers bidrag og økt tilgjengeliggjøring av åndsverk for andre enn opphavsmannen selv, er eksempler på de utfordringer som er blitt behandlet. Til tross for de opphavsrettslige utfordrer bruken av BIM utgjør, ser det eksisterende lovverk i opphavsretten ut til å foreløpig tilby et dekkende regelverk for å avgjøre de tvister som måtte oppstå.

Likevel – når vi ser på den økte kompleksitet i opphavsrettslige tvister som bruk av BIM kan medføre – fremstår det som enda viktigere enn tidligere at det inngås dekkende kontrakter mellom aktørene.

Kildehenvisninger

Litteratur

Rognstad m.fl. (2009)

Rognstad, Ole-Andreas, Birger Stuevold Lassen:
Opphavsrett, Oslo 2009

Knoph (1936), s. 92-93

Knoph, Ragnar: Åndsretten, Oslo 1936

Lover

Åndsverkloven

Lov 12. mai 1961 nr. 2 om opphavsrett til
åndsverk

Markedsføringsloven

Lov nr. 2/2009 om kontroll med markedsføring
og avtalevilkår

Patentloven

Lov 15. desember 1967 nr. 9 om patenter

Designloven

Lov nr. 15/2003 om beskyttelse av design

Opphevede lover

Åndsverkloven av 1930

Lov av 6. juni 1930 nr. 17 om åndsverker

Norsk Retstidende

Rt-2007-1329 («Huldra i Kjosfossen»)

Rt. 2007 s. 1329, avsnitt 44.

Forskrifter

FOR 2010-03-26 nr. 489

Forskrift til tekniske krav til byggverk (TEK10)

Norske lovforarbeider

Innst. 1950 s. 11

Innstilling, der det refereres til *Knoph (1936) s. 92-93.*

Svenske lovforarbeider

SOU 1952:25, s. 93-94

Statens Offentliga Utredningar

EØS / EU

Dir. 9/1996/EF («databasedirektivet»)

Europaparlaments- og rådsdirektiv 96/9/EF av 11.
mars 1996 om rettslig vern av databaser (Norsk
tittel)

EØS-avtalen vedlegg XVII nr. 9 a

[Samme som ovenfor]

Andre kilder

Tidsskrifter

Norsk VVS (utg. 5, 2012)

Norsk VVS, Utgave 5. 2012, s. 8.

Rapporter

SINTEF Byggforsk (2008)

Berg, Torer F., Ole Jørgen Karud:

SINTEF Byggforsk Prosjektnr. B22447
Oppdragsrapport buildingSMART Endrede
forretningsprosesser, 17.06.2008.

Nettlenke:

<http://www.byggekostnader.no/getfile.php/Filer/PDF%27er%20fra%20prosjekter/Rapport%20Endrede%20Forretningsprosesser%20juni%202008.pdf> (09.12.2012)

Offentlige erklæringer

Statsbygg m.fl. (2011)

Statsbygg, Senaatti-kiinteistö, U.S. GSA,
Rijksgebouwendienst, GCCA, INDAABIN,
DECA, SRE:

*Public statement, First amendment to statement
of intention to support building information
modeling with open standards, Washington D.C.,
19. September 2011.*

Nettlenke:

<http://www.statsbygg.no/FilSystem/files/aktuelt/BIMkunngjoring.pdf> (09.12.2012)

Nettsider

Statsbygg sine nettsider (sitat)

Nettlenke:

<http://www.statsbygg.no/FoUprosjekter/BIM-Bygningsinformasjonsmodell/Bruk-og-nytteverdi-av-BIM/> (09.12.2012)